

Wydawnictwa Muzeum Władysława Syrokomli jako forma upowszechniania literatury

Wstęp

Poznanie i przyswajanie dóbr kultury, w tym dzieł literackich odziedziczonych po wielkich twórcach, jest zajęciem bardzo interesującym. Przynosi ono satysfakcję moralną i estetyczną. Prawie trzydzieści lat temu pracownicy Katedry Bibliotekoznawstwa i Informatyki Uniwersytetu Jagiellońskiego wspólnie z Katedrą Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wileńskiego badali stopień dostępności książki polskiej na Wileńszczyźnie oraz zapotrzebowania na nią. Wyniki badań zostały opublikowane pod wymownym tytułem *Głód polskiej książki na Wileńszczyźnie w latach 1989–1990*. Jak wynika z samej nazwy opracowania, autorzy wyciągnęli wniosek, że polskich książek jest zbyt mało w porównaniu z zapotrzebowaniem społecznym¹. Również autor niniejszego artykułu przeprowadził podobne badania wśród nauczycieli polonistów szkół polskich na Litwie. Ankietowaniem zostało objętych 46 pedagogów. Badania te potwierdziły tezę, że brakuje klasyki polskiej i obcej, w tym edycji dotyczących współczesnej polskiej literatury Wileńszczyzny i w ogóle opracowań dotyczących regionu².

Przygotowanie człowieka do czynnego odbioru kultury nie może odbywać się bez udziału różnych instytucji. Ważną rolę w edukacji kulturowej spełniają muzea literackie. Ich działalność polega na gromadzeniu zbiorów, konserwacji, naukowym opracowaniu i upowszechnianiu³. Ważną funkcją muzeów jest również wydawanie pozycji drukowanych.

¹ Szerzej o tym patrz: Kocówna Maria, *Głód polskiej książki na Wileńszczyźnie w latach 1989–1990*, „Mniejszości polskie i Polonia w ZSRR”, pod red. Hieronima Kubiaka, Tadeusza Palecznego, Jarosława Rokickiego, Małgorzaty Wawrykiewicz, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, s. 237–243.

² Szostakowski Józef, *Czytelnictwo książek polskich na Litwie i potrzeby w lekturach szkolnych*, „Studium Vilnense”, vol. 1, nr 1. Seria A, s. 445–447.

³ Szymańska Kazimiera Zdzisława, *Muzea literackie w Polsce*, Częstochowa 1995, s. 9.

Na Litwie są dwa muzea literacko-biograficzne poświęcone twórcom polskim. Jedno z nich ilustruje życie i twórczość największego polskiego Wieszczą, jest to Muzeum Adama Mickiewicza działające przy Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego. Tę placówkę, jak również Muzeum Władysława Syrokomli w Borejkowszczyźnie pod Wilnem, można zakwalifikować do kategorii domów-muzeów⁴.

W Borejkowszczyźnie Władysław Syrokomla (właściwie Ludwik Kondratowicz) mieszkał z przerwami ostatnie 9 lat swego życia, w latach 1853–1862. Napisał tu ponad 20 utworów, w tym poemat historyczny *Margier* – o walce Litwinów z Krzyżakami. W latach międzywojennych, aż do 1939 roku, czyli do wybuchu drugiej wojny światowej, w dworku mieściła się 4-klasowa szkoła powszechna nosząca imię poety. Równoległe ze szkołą w budynku istniało Muzeum Władysława Syrokomli, przechowywano w nim pamiątki po poecie. Muzeum było odwiedzane przez wycieczki szkolne. Przyjeżdżały tu także znane osobistości, takie jak na przykład poetka Zofia Bohdanowiczowa, konserwator zabytków Stanisław Lorentz, profesorowie Uniwersytetu Stefana Batorego⁵.

Znana jest rola muzeów w dziedzinie pracy oświatowej w regionie. Muzeum może zapraszać pisarzy na odczyty, pokazy filmowe, wieczory poetyckie, konkursy. Program działalności obejmuje również wydawanie dzieł patrona muzeum oraz prac z zakresu szeroko pojętej tematyki literackiej regionu. Historię działalności wydawniczej Muzeum Władysława Syrokomli można podzielić na kilka okresów. Dla pierwszego okresu, który zbiegł się z etapem rekonstrukcji obiektu, charakterystyczna jest tematyka krajoznawcza. W pierwszej sali muzealnej zwiedzających wita duży napis w języku polskim i litewskim. Jest to fragment krajoznawczego dzieła autora *Wycieczek po Litwie w promieniach od Wilna*:

*Wolno nie być głębokim badaczem, ale pod karą haniebnego wstyd
nie godzi się nie znać zupełnie ziemi, na której mieszkamy, albo
– co gorsza – znać lepiej kraje obce niż własny.*

⁴ Klasyfikację muzeów podają za: Półtorzyccy Maria i Józef, *Muzea literackie w nauce i sztuce*, Warszawa, 1978, s. 9.

⁵ Zakrzewska Klara, *Podwileńska Borejkowszczyzna w latach 1922–1946*, „Nasza Gazeta”, 1994, nr 48, s. 3.

Decyzja o przygotowaniu do druku reprintów starych książek dotyczących krajoznawstwa nie była przypadkowa. Po pierwsze, pracownicy muzeum nie mieli jeszcze wystarczającego doświadczenia w dziedzinie edytorstwa, po drugie, musiały powstać nowe pozycje, które nadawałyby się do wydania drukiem, a to wymagało czasu i nakładu pracy.

Wycieczka do muzeum literackiego jest związana ze zwiedzaniem regionu, jakim jest Wileńszczyzna. W trakcie wyjazdu odbywa się zapoznanie uczestników z zabytkami historii, kultury, architektury. Do tego celu świetnie nadają się teksty Władysława Syrokomli. Przykładem jest wznowiona edycja *Wędrówek po moich niegdyś okolicach*, wydanych w 1853 roku przez Józefa Zawadzkiego w Wilnie. Jako reprint ukazały się ponownie w 2011 roku nakładem wydawnictwa „Atkula”⁶, z którym w trakcie tworzenia nowej ekspozycji współpracowało i muzeum, i Samorząd Rejonu Wileńskiego, któremu muzeum podlega.

Kolejną książką o tematyce krajoznawczej wydaną przez muzeum w 2011 roku w nakładzie 1000 egzemplarzy były dwa tomy *Wycieczek po Litwie w promieniach od Wilna*. Po raz pierwszy ten utwór został opublikowany w Wilnie w latach 1857–1860. W 2011 roku w wydawnictwie „Atkula” ukazał się również reprint książki Syrokomli *Niemen od źródeł do ujścia*, której pierwsze wydanie zostało ogłoszone drukiem w Wilnie w 1861 r. przez księgarza A. Assa.

Do innej kategorii druków wznawionych przez Muzeum Władysława Syrokomli należy zaliczyć wiersze autorstwa poety. Po wojnie jego twórczość w Polsce była rzadko wznawiana. Na Litwie w okresie powojennym ukazał się w języku polskim jedynie wybór jego poezji (1955 r.)⁷, który cechowała tendencyjność zarówno w zakresie doboru utworów, jak i treści przedmowy. W 2011 roku nakładem wydawnictwa „Atkula” ukazał się reprint tomiku wierszy poety w miękkiej obwolucie *Piosnki i gawędy*, opublikowanego na początku XX w. jako pozycja nr 5 z serii „Wydawnictwo Ludowe Zygmunta Nagrodzkiego”. W 2011 roku z inicjatywy muzeum wydano reprint tomu 1. *Wyboru poezji Władysława Syrokomli*, ogłoszonego drukiem w 1923 r. w Wilnie. Wybór

⁶ Syrokomla Władysław, *Wędrówki po moich niegdyś okolicach. Wspomnienia, studia historyczne i obyczajowe*, Wilno 1853, [reprint] Vilnius 2011.

⁷ Syrokomla Władysław (Kondratowicz Ludwik), *Wybór poezji*, Vilnius 1955.

tej pozycji był motywowany obecnością rzeczowych przypisów oraz komentarzy autorstwa docenta Uniwersytetu Stefana Batorego, Stanisława Cywińskiego. Niestety, z braku finansów ograniczono się tylko do reprintu jednego tomu poezji Syrokomli.

Swoistą kontynuacją krajoznawczego cyklu wydawniczego, który zapoczątkował kolejny etap dziejów, było wydawanie książek współczesnych autorów, do których należałoby zaliczyć publikację kustosa muzeum Józefa Szostakowskiego *Śladami pamięci* wydaną w 2012 roku. W przedmowie *Do czytelnika* czytamy m.in.:

*Z naszymi terenami związanych było wiele wybitnych postaci, które tu uczyły się, mieszkaly lub bywały. Trudno wszystkie wymienić. W tej publikacji zamieszczamy ich życiorysy, akcentujemy zasługi. Pragniemy przypomnieć, szczególnie młodemu pokoleniu, fakty z historii regionalnej i lokalnej, by była z niej dumna*⁸.

Jednocześnie w przedmowie została wyrażona nadzieja, że niniejsza pozycja zainteresuje czytelnika oraz będzie pomocna w pracy oświatowej.

Ten sam nurt krajoznawczy reprezentuje nowy przewodnik turystyczny *Drogami historii po Wyżynie Oszmiańskiej* z tekstem w języku litewskim, polskim i białoruskim. Autorami tekstu są: Alina Balčiūnienė, pracownik Centrum Informacji Turystycznej Rejonu Wileńskiego (część dotycząca terenu Litwy) oraz pracownicy Muzeum Krajoznawczego im. Franciszka Bahuszewicza (część białoruska)⁹.

Innym kierunkiem działalności Muzeum Władysława Syrokomli stało się zorganizowanie, wspólnie z Centrum Informacji Turystycznej Rejonu Wileńskiego, konferencji metodyczno-praktycznej „Poznaj swój kraj”, która odbyła się w Borejkwoszczyźnie w 2015 roku i była poświęcona nowym szlakom turystycznym, możliwościom aktywnej turystyki podmiejskiej, kwestiom wykorzystania elementów wycieczek literackich na szlakach turystyki kulturowej. Jeden z referatów dotyczył

⁸ Reksć Maria, *Drogi Czytelniku...*, Szostakowski Józef, „Śladami pamięci”, Wilno 2012, s. 3.

⁹ Balčiūnienė Alina, Pracownicy Muzeum Krajoznawczego im. Franciszka Bahuszewicza, *Ašmenos aukštumos istoriniai keliai = Гістарычнымі шляхамі на Ашмянскім узвышшы = Drogami historii po Wyżynie Oszmiańskiej*, Vilnius 2013.

również problematyki określenia hierarchii wartości wśród osób zwiedzających Muzeum Władysława Syrokomli¹⁰.

Zupełnie inny typ publikacji pojawił się w trzecim okresie wydawniczym, który rozpoczął się od wydawania oryginalnej twórczości literackiej. Pierwszą jaskółką było ukazanie się w 2013 roku antologii wierszy poetów z rejonu wileńskiego na Litwie i rejonu oszmiańskiego na Białorusi, zatytułowanej *Susitikimai = Cыcmпэчi = Spotkania*¹¹. Ukazanie się tej książki miało doniosłe znaczenie również dlatego, że została wydana 27 lat po ukazaniu się pierwszej powojennej antologii twórców polskojęzycznych mieszkających na wchód od Bugu *Sponad Wilii cichych fal* (1985) i zapoczątkowała nowy etap w promowaniu literatury lokalnej. Jako wydawca *Spotkań* figuruje Samorząd Rejonu Wileńskiego, który ze strony litewskiej był koordynatorem międzynarodowego projektu „Dwa kraje – wspólna kultura i historia”, natomiast praca polegająca na gromadzeniu materiału do antologii oraz redagowaniu odbywała się w Muzeum Władysława Syrokomli w Borejkwoszczyźnie.

W 2009 roku w „Rocie”, dodatku do „Tygodnika Wileńszczyzny”, zaczęto prowadzić kolumnę literacką „Pegaz” poświęconą literaturze. Debiutowało w niej wielu młodych twórców, spośród 15 autorów, których utwory znalazły się w najnowszej antologii zatytułowanej *W zakolu Wilii*, dziesięciu twórców debiutowało właśnie w „Pegazie”. Są to: Mirosława Bartoszewicz, Alina Kołodziejna, Daniel Krajczyński, Agnieszka Masalytė, Dominika Olicka, Marzena Palewicz, Katarzyna Pieczuro-Mażeikienė, Daniel Rogoża, Jarosław Samosionek i Jolita Tamošiūnaitė.

Wspomniany zbiór wierszy wyróżnia się przede wszystkim tym, że zawiera utwory wyłącznie młodych twórców. Jedni z nich są urodzeni w latach 80., mają już dyplomy wyższych uczelni, inni jeszcze studiują, najmłodszy zaś uczestnik ukończył gimnazjum dopiero w 2016 roku. Wszyscy debiutowali na Litwie, we wspomnianym dodatku do „Tygodnika Wileńszczyzny” oraz w dzienniku „Kurier Wileński”. Tylko nieliczni mieli okazję zamieszczać swe wiersze w prasie wydawanej w

¹⁰ *Pažinkime savo kraštą. Metodinė-praktinė konferencija*, Bareikiškės, 2015 balandžio 10 d., redaktorius ir sudarytojas Juzef Šostakovski, Bareikiškės 2015.

¹¹ *Susitikimai = Cыcmпэчi = Spotkania*, red. Juzef Šostakovski, Vilnius 2013.

Macierzy. Niektórzy, jak Tomas Tamošiūnas, Daniel Krajczyński, Mażena Mackojć, mają już za sobą debiuty książkowe¹².

Wiersze młodych poetów, które znalazły się w tym zbioru, charakteryzują się zróżnicowaną formą i treścią wypowiedzi. Jedni autorzy preferują tradycyjną wersyfikację, nie zerwali z tradycją literacką regionu, której symbolem jest twórczość Mickiewicza. Z kolei najmłodszy choć nie oddalili się od tematyki regionalistycznej, jednak dają pierwszeństwo zagadnieniom egzystencjalnym, podejmują także temat pielęgnowania wartości ogólnoludzkich, chrześcijańskich¹³.

Autor przedmowy nie ukrywa jednak, że niektórzy autorzy powinni doskonalić swój warsztat poetycki. Zauważa też indywidualności poetyckie, do których – jego zdaniem – należy twórczość Daniela Rogoży z Ejszyszek, cytując fragment jego wiersza *Chwila*¹⁴.

Najnowszą formą propagowania literatury stało się wydawanie przez Muzeum Władysława Syrokomli tomików poezji współczesnych autorów wileńskich. Początek tej działalności stanowi wydany w 2012 roku debiutancki zbiór wierszy *Do Krainy Wyciszenia* autorstwa 25-letniego wówczas Tomasa Tamošiūnasa, absolwenta polskojęzycznego Gimnazjum im. Adama Mickiewicza w Wilnie. Przedmowę do książki napisała doc. dr Halina Turkiewicz z Litewskiego Uniwersytetu Edukologicznego. Autorka zauważa, że zawarte w zbioru teksty wyróżniają się dojrzałością sądu, bogatą leksyką, reminiscencjami kulturowymi, umiejętnością oryginalnego łączenia słów, co niejednokrotnie pozwala osiągnąć efekt „skrzydłatości”¹⁵.

Następna pozycja promująca twórczość lokalnych autorów, wydana przez muzeum, to debiutancki tomik wierszy Daniela Krajczyńskiego, absolwenta polskojęzycznego Gimnazjum w Trokach. Teksty Krajczyńskiego poddane zostały analizie przez znanego wileńskiego poetę Henryka Mażula. W przedmowie do książki autor stwierdza:

Tonacji zdecydowanej większości tekstów towarzyszy bynajmniej nieradosna nuta, stężająca chociażby dramaturgię ponownego

¹² Szostakowski Józef, *W zakolu Wilii, w kręgu Poezji*, „W zakolu Wilii. Antologia wierszy młodych twórców”, wybór oraz redakcja Józefa Szostakowskiego, Wilno 2016.

¹³ Tamże, s. 6.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Turkiewicz Halina, *Skok do Krainy Wyciszenia Tomasa Tamošiūnasa*, „Do Krainy Wyciszenia”, Wilno 2012, s. 3.

karnawału „na waszych ulicach” (...). Nawet miłość – to najwznieśliwsze z uczuć – daleko nie zawsze służy oazą dla skołatanego codziennością serca. Kontrolowana świadomością, że ukochana osoba daruje tylko „część siebie”, której nie używa na co dzień.

H. Mażul stwierdza, że oszczędność tworzywa, obok kunsztownego obrazowania, to ważne zalety dotychczasowego dorobku twórczego Daniela Krajczyńskiego¹⁶.

Ważnym wydarzeniem edytorskim stało się wydanie w 2016 roku zbioru opowiadań wileńskiego prozaika i poety Wojciecha Piotrowicza. Tom prozy nosi tytuł *Moja czasoprzestrzeń*¹⁷. Na łamach 200-stronicowej edycji znalazło się 88 opowiadań już wcześniej opublikowanych w zbiorach *Igła i spowiedź* oraz *Podzwonne sośnie*, które ukazały się w Polsce w 1998 roku dzięki wsparciu prywatnych wydawców. Wymienione edycje miały nieduży nakład, są prawie nieznanne na Litwie, niektórych z nich nie ma nawet w największych polskich księżnicach jako egzemplarza obowiązkowego. Dlatego potrzebne było wileńskie wydanie prozy Wojciecha Piotrowicza, aby lektura stała się dostępna szerszemu gronu czytelników.

Zakończenie

Kierunek działalności edytorskiej, polegającej na wydawaniu przez Muzeum Władysława Syrokomli utworów literatury krajoznawczej, zapoznającej z historią lokalną i kulturą regionu, a także na promowaniu literatury pięknej wydaje się słuszny. Chodzi o to, że twórczość zarówno XIX-wiecznego poety Władysława Syrokomli, jak i współczesnych polskich poetów Wileńszczyzny, jest wprowadzona w *Podstawie programowej* zatwierdzonej dla szkół polskojęzycznych przez Ministerstwo Oświaty i Nauki Litwy.

Należy zaznaczyć, że nawet te nieliczne pozycje polskojęzycznych twórców z Litwy, które są wydawane w Polsce, ukazują się w znikomych nakładach i praktycznie na Litwie są nieosiągalne. W tej dziedzinie należałoby zmienić praktykę wydawniczą, kierując się na przykład

¹⁶ Mażul Henryk, *W drodze na Parnas*, „Posłuchać krzyku ryb”, Wilno 2015, s. 4.

¹⁷ Piotrowicz Wojciech, *Moja czasoprzestrzeń. W głęb i z bliska*, Wilno 2016.

doświadczeniem litewskiego wydawnictwa „Aušra” w Puńsku. Statystyki mówią, że rzeczony wydawnictwo od chwili jego założenia w 1992 roku wydało około 250 pozycji z dziedziny historii, etnografii, kultury, sztuki, są to słowniki, wydawnictwa encyklopedyczne, ale najczęściej jest tytułów literatury pięknej¹⁸. W przypadku litewskiego wydawnictwa nakład zostaje w Polsce i jest rozprowadzany głównie wśród Litwinów mieszkających w tym kraju. Natomiast w warunkach niedoścignionego rynku wydawniczego mniejszości polskiej na Litwie funkcje upowszechniania literatury w omówionych obszarach obecnie spełnia w pewnym stopniu (poprzez swoje wydawnictwa) Muzeum Władysława Syrokomli w Borejkwoszczyźnie.

Bibliografia

- 1) Balčiūnienė Alina, Pracownicy Muzeum Krajoznawczego im. Franciszka Bahuszevicza, *Ašmenos aukštumos istoriniai keliai = Гістарычнымі шляхамі на Аумянскім узвышшы = Drogami historii po Wyżynie Oszmiańskiej*, Vilnius 2013.
- 2) Kocówna Maria, *Głód polskiej książki na Wileńszczyźnie w latach 1998–1990*, „Mniejszości polskie i Polonia w ZSRR”, pod red. Hieronima Kubiaka, Tadeusza Palecznego, Jarosława Rokickiego, Małgorzaty Wawrykiewicz, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992.
- 3) Mażul Henryk, *W drodze na Parnas*, „Posłuchać krzyku ryb”, Wilno 2015.
- 4) *Pažinkime savo kraštą. Metodinė-praktinė konferencija*, Bareikiškės, 2015 balandžio 10 d., redaktorius ir sudarytojas Juzef Šostakovski, Bareikiškės 2015.
- 5) Piotrowicz Wojciech, *Moja czasoprzestrzeń. W głąb i z bliska*, Wilno 2016.
- 6) Półtorzyccy Maria i Józef, *Muzea literackie w nauczaniu języka polskiego*, Warszawa 1978.
- 7) *Punsko „Aušros” leidykla 1993–2013. Leidinių katalogas*, sudarė B. Bobinienė, Punksas 2013.
- 8) *Susitikimai = Сутыкчэ = Spotkania*, red. Juzef Šostakovski, Vilnius 2013.
- 9) Syrokomla Władysław, *Wędrowki po moich niegdyś okolicach. Wspomnienia, studia historyczne i obyczajowe*, Wilno 1853, [reprint] Vilnius 2011.
- 10) Syrokomla Wł. (Kondratowicz L.), *Wybór poezji*, Vilnius 1955.
- 11) Szostakowski Józef, *Czytelnictwo książek polskich na Litwie i potrzeby w lekturach szkolnych*, „Studium Vilmense”, 2003, vol. 1, nr 1, Seria A.
- 12) Szostakowski Józef, *Śladami pamięci*, Wilno 2012.
- 13) Szymańska Kazimiera Zdzisława, *Muzea literackie w Polsce*, Częstochowa 1995.
- 14) Turkiewicz Halina, *Skok do Krainy Wyciszenia Tomasa Tamošiūnasa*, „Do Krainy Wyciszenia”, Wilno 2012.

¹⁸ Obliczeń dokonano na podstawie: *Punsko „Aušros” leidykla 1993–2013. Leidinių katalogas*, sudarė B. Bobinienė, Punksas 2013 oraz danych Biblioteki Narodowej im. M. Mażvydasa w Wilnie.

Eseje naukowe

- 15) *W zakolu Wilii. Antologia wierszy młodych twórców*, wybór oraz redakcja Józefa Szostakowskiego, Wilno 2016.
- 16) Zakrzewska Klara, *Podwileńska Borejkowszczyzna w latach 1922–1946*, „Nasza Gazeta”, 1994, nr 48.